

УДК 94(477.53): 94 «1917/18»

**«КОЗАЦЬКА» ПОЛТАВСЬКА ГУБЕРНІЯ
В РЕВОЛЮЦІЙНОМУ ЗЛАМІ 1917-1918 рр.
(за матеріалами «Полтавских епархиальных ведомостей»)**

**Бачинська О.А., д.і.н, професор, завідувач кафедри Історії України.
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова**

На початку ХХ ст. у лівобережних українських землях – Чернігівська та Полтавська губернії – існувала одна із груп населення, яка в документах йменувалась як «козацтво». Вона формується ще в кінці ХVІІІ ст. у зв'язку з намаганням прив'язати колишні стани Гетьманщини до соціальної структури Російської імперії. До цієї групи увійшли колишні так звані ресстрові козаки, які були записані в «списки реорганізованої козацької верстви під час ревізії 1782 р.» [5, с.463]. Після оформлення кріпацтва у 1783 р. вони користувалися правом особистої свободи, а ті з козаків, які не були записані до списків, мали стати поміщицькими підданими. На початок ХІХ ст. за неповними даними кількість козаків складала понад 170 тис. [14, с. 84]. Після проведення реформ 60-70-х рр. ХІХ ст. кількість козацького населення змінювалась. У 1862 р. «малоросійські» козаки становили 33% від усіх жителів і 65% від державних селян Чернігівської губернії, у Полтавській – відповідно 46 і 88% [підраховано автором: 3; 6; 7]. На кінець ХІХ – початок ХХ ст. вже 25,29% від населення Чернігівської губернії і 46,3% сільського населення Полтавської губернії [підраховано автором: 2; 12]. Козаки проживали, як у селях разом з колишніми державними та поміщицькими селянами, так і окремо, однак з різних сіл вони могли бути парафіянами однієї церкви. Священики парафій достатньо чітко розрізняли представників різних соціальних груп. У зв'язку з тим, що козаки складали більшу частину населення Полтавської губернії, ми умовно назвали цю губернію «козацькою».

Бурхливі події 1917-1918 рр. принесли революційні зміни і в Полтавську губернію. Одним із видань, де збереглися спостереження про ці зміни, є «Полтавские епархиальные ведомости». Воно неодноразово ставало джерелом для різних напрямків досліджень [1; 4; 10; 11; 13 тощо], проте в даному контексті запропоновано до уваги вперше.

Початок 1917 р. пов'язаний з описом подій Першої світової війни. Священики епархії з подарунками від учнів церковних шкіл, а також з одягом, церковними свічками, хрестиками їздили на Різдвяні свята до бойових частин. Враження від тої складної поїздки записав і виклав для

ознайомлення Кобеляцький повітовий спостерігач церковних шкіл священник Олександр Виноградов [8, 1917, № 8-9, с.734-749]. Слід зауважити, що за «особые труды, вызванные войной» був нагороджений і священник м. Полтави Свято-Троїцької церкви Михайло Чубов [8, 1917, № 9, с. 697].

В офіційній частині пропонуються до уваги розпорядження єпархіального керівництва у зв'язку з нагородженнями, вакансіями, затвердженнями, призначеннями та звільненнями. Так, наприклад, затверджені старостами (церковними) козак Моїсей Сулима до церкви села Омельника Кременчуцького повіту, козак Петро Нещетний до церкви містечка Камишно Миргородського повіту, козак Іван Жиба до церкви хутора Подола Хорольського повіту. Пропонували читачу і події в інших губерніях як відгуки на сучасні події. Так, позитивний відгук редакції «Полтавских епархиальных ведомостей» викликала миттєва реакція духовенства Катеринославської губернії на зміни в державі – “вже 4 березня!”, відразу в єпархії разом з парафіянами були обговорені питання про 8-годинний робочий день, охорону жіночої праці, заборону дитячої фабричної праці [1917, № 9, с. 746]. У той час як «Полтавские епархиальные ведомости» подали таку інформацію лише 15 квітня, через що, на думку авторів, могли виникнути розгубленість та збентеженість населення губернії [8, 1917, № 9, с. 721].

Взагалі питання змін у зв'язку з революційними подіями лютого-березня 1917 р. на сторінках видання займають значне місце. Редакція зауважує, що “відбувся грандіозний зсув всієї нашої історії”. Вона друкує інформацію про зміни в державі та місцевому керівництві, “війну до переможного кінця”, зібрання єпархіального з'їзду для нового устрою “полтавської церкви”, проекти створення Тимчасового комітету Полтавського церковного союзу протоієрея Сергія Четверякова тощо. Комітет «закликає пастирів та парафіян не поспішати з практичним вирішенням значних державних питань – аграрного, українського та інших» [8, 1917, № 9, с. 705]. У той самий час в неофіційній частині «Полтавских епархиальных ведомостей» читаємо слова священників, які пишаються українською історією, мовою та землею!

Вражають слова представників духовенства на Шевченківському святі 16 квітня 1917 р.: «Наша Полтава в первый раз за все время своего существования была свидетелем свободного Украинского праздника... Площадь – невиданное зрелище: конные и пешие части войск с национальными украинскими флагами, с такими же флагами стояло Виленское училище и Кадетский корпус». Були на майдані і «богатири-хлібороби», і козаки у «козацьких жупанах», а «духовенство, которое 200 лет назад стояло впереди народа в борьбе за волю Украины, снова

вышло и заняло свое место среди народа». Виступ протоієрея І. Петровського лунав українською мовою і «майдан Полтави знову через віковий проміжок часу, почув рідну мову»: «Говорил український священник українському народу: Радуйся, щира душе Тарасова: народ твій пішов за тобою, пішов тією стежкою...». Інший протоієрей Ф. Буділовський підтверджував: «Зі Святом! З великим, кажу я, бо це перше вільне свято на вільній Україні!» [8, 1917, № 9, с. 713].

На з'їзді учасних церковно-парафіяльних шкіл Полтавського повіту, що відбувся 20 квітня 1917 р. зазначали: "...навчання в початковій школі має вестися українською мовою, при цьому права меншості мають бути забезпечені. Навчання українською мовою мають розпочатися з наступного року" [8, 1917, № 9, с. 727]. Не менш цікавим є перелік підручників для вихованців різних класів Полтавської духовної семінарії з нового 1917-1918 начального року: «Коротка граматики української мови» П.Залозного, «Українська граматики» Е.Тимченка, «Український правописний словничок з коротким правописом» Г.Голоскевича, «Ілюстрована історія України» М.Грушевського, «Історія українського письменства» С.Єфремова, твори Т.Шевченка тощо [8, 1917, № 20, с. 1468-1470].

Публікація «З життя Полтавського єпархіального жіночого училища», змалювала яскраве свято для випускниць з традиційним чаєм, піснями, музикою, не зважаючи на зміни та "досить дороге життя вдалось завершити як треба навчальний рік». Під час літургії на святі о. Феофіл (Будловський), законовчитель училища, виголосив настанови для подальшого життя випускниць, що проникненні гарячою шанобою та любов'ю до рідної землі: «Вам участвовать в устройении жизни, в выработке новых ее форм. Не забудьте и того: что вы живете на Украине, что Вы ее дети, в ней родились, выросли, воспитались, в ней придется Вам и работать. Знайте же, что наша Украина имеет свою историю, свою литературу, свой быт, свой язык. Все это она и давно имела, но не смела об этом говорить. Теперь она свободна и хочет, чтобы ее дети знали свою мать» [8, 1917, №9, с. 733].

У 1918 р. розпочинається друк публікацій українською мовою, рік приніс активне обговорення важливих питань подальшої долі української церкви. Слухали доповіді про автокефалію, автономію, відновлення місцевих церковних традицій, історію української церкви за часів Б.Хмельницького і далі про переклад Біблії українською мовою, перехід на Григоріанський календар тощо [9, 1918, № 1, с.3-11; № 15, с. 439; № 20-21, с. 551-553]. У той самий час в неофіційній частині публікувались святкові статті, наприклад, до 300-річчя Лубенського Мгарського Спасо-Преображенського монастиря; буденні публікації про життя козацьких товариств під назвою «Плата за требы и стряпчие (бытовой очерк)»

І.Ф.Павловського. У цьому нарисі в досить яскравій манері висвітлені зловживання своїми обов'язками стряпчого Фесенка та наслідки цих зловживань серед козацького населення в селах Яцике, Білоцерківцях, Демидовці [1918, № 20-21, с.567-569].

Революційні події 1917-1918 рр. активно обговорювались на сторінках “Полтавских епархиальных ведомостей”. Це дозволяло священикам і парафіянам бути обізнаними з сучасними справами вчасно. Життя в «козацькій» Полтавській губернії поринуло в оберт різноманітних змін. Незважаючи на офіційні заклики не вирішувати національне питання, навесні 1917 р. священики та парафіяни були готові сприйняти, за їх виразами, «вільну Україну», знали про її багатовікову історію, мову та традиції. 1918 р. додав нові активні обговорення важливих питань для історії та будівництва української церкви.

Список джерел та літератури:

1. Бойко А. “Епархиальные ведомости” в системі церковної преси початку ХХ століття // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Літературознавство, журналістика. – Вип. 4. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 25–32.
2. Карта Черниговской губернии с обозначением отношения казаков к общему числу населения; Карта Черниговской губернии с обозначением густоты населения // Русов А. Описание Черниговской губернии – Т.2. – Чернигов, 1899.
3. Лазанская Т. И. Государственные крестьяне Украины в период кризиса феодально-крепостнической системы/ АН УССР. Ин-т истории. – К.: Наукова думка, 1989.
4. Мельник Н. Губернські епархіальні відомості як джерело біобібліографічної інформації // Наукові праці Наукової бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 11. – К., 2003. – С. 376–382.
5. Н.С. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX века// Киевская старина. – 1897. – Т.57. – №7.
6. Памятная книжка Черниговской губернии на 1862 г. – Чернигов, 1862.
7. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г. – Полтава, 1865.
8. Полтавские епархиальные ведомости. – 1917.
9. Полтавские епархиальные ведомости. – 1918.
10. Преловська І.М., Ясь О.В. Полтавские епархиальные ведомости//Енциклопедія історії України: у 10т..-К.:Наук. думка, 2011.– Т.8.– С.362.
11. Саранча В. “Полтавские епархиальные ведомости” як джерело з історії церковного життя Полтавщини в період Першої світової війни // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 21. – К., 2010. – С. 223–239.
12. Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882-1889 гг. – Вип.2. – Полтава, 1900.– С.4,11,13.
13. Чиркова О. А. Православна церква в Україні в кінці XVIII – XIX ст.

(На матеріалах “Киевских епархиальных ведомостей”, “Полтавских епархиальных ведомостей”, Черниговских епархиальных ведомостей”: автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. – К., 1998. – 18 с.

14. Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство, 1802-1856: функції, структура, архів. – К., 2001.

УДК 94(477): 342.25. «1917»

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ БОЇВ В ОДЕСІ
КІНЦЯ ЛИСТОПАДА – ПОЧАТКУ ГРУДНЯ 1917 р.
НА ШПАЛЬТАХ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ**

(за матеріалами газет «Одесский листок» та «Одесские новости»).

**Гончарук Т. Г., д.і.н, професор,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова**

У науковій літературі вже зверталася увага на ліберальну одеську пресу, передусім газети «Одесский листок» і «Одесские новости» (далі – ОЛ і ОН), як цінне джерело для вивчення революційних подій 1917 – 1918рр.[1, 53 – 61]. Так у статті Т.Вінцковського за матеріалами вищезгаданих газет розглянуто похорони жертв подій революції, зокрема, у грудні 1917р.[2, 97 – 108] У цій розвідці базуючись на публікаціях ОЛ та ОН буде висвітлено деякі аспекти збройного протистояння сил УНР та червоної гвардії в Одесі кінця листопада – початку грудня 1917р.

Напередодні вказаних подій – в другій половині листопада 1917р. ОЛ та ОН писали про певне посилення впливу УНР як в Україні в цілому, так і в Одесі зокрема. ОЛ тоді пару разів подавав вітчизняні новини під рубрикою «Гегемония Украины» (розглядаючи це явище, як «противодействие большевицкой гегемонии»). Так, 25 листопада ОН повідомляли про українізацію одеської школи прапорщиків («на общем собрании юнкеров и офицеров первой школы прапорщиков единогласно постановлено считать школу украинской») та школи льотчиків («Украинизировалась также школа летчиков основанная г.Анатра. Школа постановила починаться только центральной раде»)[3]. 26 листопада ОН вмістила замітку під назвою «Реквизиция Английского клуба» наступного змісту: «Для нужд украинской войсковой рады реквизиционной комиссией было предложено на выбор несколько помещений, между прочим, ресторан [...], литературно-художественный клуб и английский клуб. Ресторан, однако реквизировать нельзя, так как он принадлежит французскому гражданину. Литературный же клуб рада отказалась реквизирировать, не считая себя вправе отнимать помещение у учреждения, созданного интеллигенцией. Для войсковой рады, в виду этого, реквизирован